

УДК: 339.5:330.341.1(477)

Дашутіна Людмила Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту імені професора Л.І. Михайлової, Сумський національний аграрний університет, 40000, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160, тел.: (054) 270-10-12, e-mail: ljutikd@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6421-816X>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Анотація. Зовнішня торгівля є важливим фактором економічного розвитку країн, оскільки забезпечує доступ до міжнародних ринків, стимулює виробництво, сприяє технологічному обміну та підвищує конкурентоспроможність національної економіки.

У статті досліджено трансформацію зовнішньої торгівлі України в умовах повномасштабної війни та визначено перспективи її відновлення у післявоєнний період. Проаналізовано динаміку експорту та імпорту у 2021–2024 роках, виявлено різке скорочення експортних надходжень і зростання імпортних потоків, що призвело до формування значного торговельного дефіциту.

Особлива увага приділена змінам товарної та географічної структури зовнішньої торгівлі: продукція аграрного сектору посилсила свою роль як ключовий експортний товар, тоді як металургія та машинобудування зазнали значного скорочення через руйнування виробничих потужностей та логістичні обмеження. Аналіз показав посилення ролі Європейського Союзу як домінуючого торговельного партнера України, що зумовлено переорієнтацією логістики, спрощенням митних процедур та автономними торговельними заходами ЄС, спрямованими на підтримку української економіки. Розглянуто вплив війни на інституційне середовище зовнішньоекономічної діяльності, зокрема на тимчасові обмеження, спрощення регулювання та ризику регуляторної нестабільності, які впливають на довіру міжнародних партнерів.

Окремо проаналізовано адаптацію українських підприємств до кризового середовища, що проявляється у швидкому прийнятті рішень, диверсифікації ринків та логістичних маршрутів, цифровізації управлінських процесів і поєднанні економічної та соціальної функцій бізнесу.

Автор підкреслює, що післявоєнне відновлення зовнішньої торгівлі України має базуватися на диверсифікації товарної структури, розвитку виробництв із високою доданою вартістю, підтримці малого та середнього бізнесу, формуванні стабільного інституційного середовища та інтеграції до європейських ринків.

Зроблено висновок, що зовнішня торгівля України може стати ключовим інструментом економічного відновлення та драйвером довгострокової конкурентоспроможності економіки.

Ключові слова: зовнішня торгівля, Україна, експорт, імпорт, товарна структура експорту, географічна структура торгівлі, повномасштабна війна, експортно-імпортні операції.

Dashutina Liudmyla Oleksandrivna, candidate of economic sciences, associate professor, associate professor of the management department named after professor L.I. Mykhailovoy, Sumy National Agrarian University, 40000, Sumy, Herasyma Kondratieva Street, 160, ph.: (054) 270-10-12, e-mail: ljutikd@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6421-816X>

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF UKRAINE'S FOREIGN TRADE IN THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE WAR

Annotation. Foreign trade is an important factor in the economic development of countries, as it provides access to international markets, stimulates production, promotes technological exchange, and enhances the competitiveness of the national economy.

The article examines the transformation of Ukraine's foreign trade under the conditions of a full-scale war and identifies the prospects for its recovery in the post-war period. The dynamics of exports and imports in 2021–2024 are analyzed, revealing a sharp decline in export revenues and an increase in import flows, which resulted in a significant trade deficit.

Particular attention is paid to changes in the commodity and geographical structure of foreign trade: agricultural products have strengthened their role as the key export category, while metallurgy and mechanical engineering have experienced a significant decline due to the destruction of production facilities and logistical constraints. The analysis demonstrates the growing role of the European Union as Ukraine's dominant trading partner, driven by the reorientation of logistics, simplification of customs procedures, and the EU's autonomous trade measures aimed at supporting the Ukrainian economy. The impact of the war on the institutional environment of foreign economic activity is also examined, particularly temporary restrictions, regulatory simplifications, and the risks of regulatory instability affecting the trust of international partners.

The adaptation of Ukrainian enterprises to the crisis environment is analyzed separately, manifested in rapid decision-making, diversification of markets and logistics routes, digitalization of management processes, and the combination of economic and social business functions.

The author emphasizes that the post-war recovery of Ukraine's foreign trade should be based on diversification of the commodity structure, development of high value-added production, support for small and medium-sized enterprises, formation of a stable institutional environment, and integration into European markets.

It is concluded that Ukraine's foreign trade can become a key instrument of economic recovery and a driver of long-term economic competitiveness.

Keywords: foreign trade, Ukraine, export, import, commodity structure of exports, geographical structure of trade, full-scale war, export-import operations.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна, розпочата країною агресором проти України у 2022 році, стала одним із найпотужніших дестабілізуючих чинників для національної економіки за весь період

незалежності. Особливо відчутного удару зазнала сфера зовнішньої торгівлі, яка традиційно відігравала ключову роль у формуванні валового внутрішнього продукту, валютних надходжень та інтеграції України у світову економічну систему. Воєнні дії, руйнування виробничої та транспортної інфраструктури, блокування морських портів, порушення логістичних ланцюгів і зростання геополітичних ризиків суттєво трансформували умови функціонування зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств та змусили їх адаптуватися до принципово нових викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна частина сучасних досліджень зосереджена на конкретних викликах, пов'язаних із повномасштабною війною в Україні: аналіз торговельного дефіциту, зміни структури експорту, регуляторних трансформацій та перспектив післявоєнного відновлення. Серед авторів, які останнім часом активно публікуються в цих напрямках, — Чеботарьов Є. В., Чеботарьова Н. М., Ус І., Гавриленко Н., Савченко М. В., Кузьменко Є. Г., Чопляк М. П. та інші. Вони висвітлюють як емпіричні аспекти динаміки зовнішньої торгівлі України, так і стратегічні рекомендації щодо модернізації експортної моделі, диверсифікації ринків збуту та підвищення конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

Мета статті полягає у комплексному аналізі трансформацій зовнішньої торгівлі України в умовах повномасштабної війни, виявленні основних структурних змін у товарній та географічній структурі експорту й імпорту, оцінці масштабів торговельного дефіциту та обґрунтуванні перспектив відновлення й розвитку зовнішньоекономічної діяльності у післявоєнний період з урахуванням нових економічних реалій.

Виклад основного матеріалу дослідження. До початку повномасштабного вторгнення Україна функціонувала як відкрита економіка з високим рівнем інтеграції у світові ринки. Частка експорту у структурі валового внутрішнього продукту залишалася значною, що свідчило про вагому залежність економічного зростання від зовнішнього попиту. Водночас структура експорту мала виражений сировинний характер: провідні позиції посідали продукція аграрного сектору (зернові культури, олійні, олія) та металургійна продукція (чорні метали, напівфабрикати). Така модель забезпечувала стабільні валютні надходження, однак формувала підвищену чутливість до коливань світових цін і зовнішньоекономічних ризиків.

Повномасштабні воєнні дії кардинально трансформували ці пропорції та логіку функціонування зовнішньоторговельного сектору. Уже в перші місяці вторгнення обсяги експорту скоротилися більш ніж удвічі. Ключовим чинником стало блокування морських портів Чорного моря, через які до війни здійснювалося понад 60 % експортних операцій. Фактична втрата доступу до традиційних логістичних маршрутів призвела до різкого зростання транспортних витрат, подовження строків доставки та переорієнтації вантажопотоків на західні сухопутні коридори, пропускна спроможність яких на початковому етапі була обмеженою.

Одночасно відбулося суттєве зниження виробничої активності, особливо у промислових регіонах, що зазнали активних бойових дій або тимчасової

окупації. Підприємства металургії, машинобудування, хімічної промисловості зіткнулися з руйнуванням виробничих потужностей, перебоями в енергопостачанні, дефіцитом трудових ресурсів та розривом виробничо-логістичних ланцюгів. Це додатково обмежило експортний потенціал країни та зменшило можливості диверсифікації товарної структури поставок за кордон.

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі у воєнний період свідчить про асиметричність змін: на тлі різкого падіння експорту імпорту спочатку залишався відносно стабільним, а згодом почав зростати. Така тенденція пояснюється необхідністю оперативного забезпечення внутрішнього ринку критично важливими товарами. Зокрема, суттєво зросли обсяги імпорту енергоносіїв, військової техніки та обладнання, продукції подвійного призначення, медикаментів, засобів захисту, гуманітарних вантажів, а також обладнання для відновлення інфраструктури. В умовах руйнування частини національного виробництва імпорту став важливим механізмом підтримання функціонування економіки та забезпечення базових потреб населення.

У результаті сформувався значний торговельний дисбаланс, що посилив тиск на платіжний баланс і валютний ринок. Зовнішня фінансова допомога міжнародних партнерів стала ключовим фактором макроекономічної стабілізації, компенсуючи втрати експортних надходжень та частково покриваючи дефіцит зовнішньої торгівлі (див. табл. 1).

Таблиця 1 - Динаміка зовнішньої торгівлі України у 2021–2024 рр., млрд дол. США

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення 2024/ 2021 рр., +/-
Експорт товарів	68,1	44,1	36,2	40,0	-28,1
Імпорт товарів	72,8	55,3	63,5	68,0	-4,8
Сальдо товарів	-4,7	-11,2	-27,3	-28,0	-23,3
ЗТО	140,9	99,4	99,7	108,0	-

Джерело: сформовано автором за даними Держстату України та НБУ [7]

За результатами розрахунків, наведених у таблиці 1, можна стверджувати, що у період повномасштабної війни відбулося суттєве скорочення обсягів експорту при одночасному зростанні імпорту, що призвело до різкого погіршення сальдо зовнішньої торгівлі. Найбільш критичними стали 2023 та 2024 роки, коли від'ємне сальдо становило 27,3 млрд дол. США та 28,0 млрд дол. США. Така ситуація пояснюється падінням експортних можливостей українських підприємств і водночас зростанням імпортних потреб економіки [5]. Падіння експортних надходжень було вже зафіксовано з початком війни (2022 р.) і продовжувало відбуватися і в 2023 році, що було зумовлено блокуванням морських портів та скороченням виробничого потенціалу країни [7]. У 2024 році показник дещо виріс у порівнянні з 2023 роком, але так і не досягнув рівня 2021 року.

Імпортні потоки в умовах війни демонстрували іншу динаміку. Незважаючи на загальне падіння економічної активності, потреба у критично важливих товарах, зокрема енергоносіях, паливі, техніці, обладнанні, продуктах військового та подвійного призначення, зумовила збереження високих обсягів імпорту. Крім того, значну частку імпорту почали становити споживчі товари, що частково компенсували дефіцит внутрішнього виробництва. Це призвело до суттєвого зростання від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі, яке стало одним із ключових макроекономічних викликів воєнного періоду.

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі у 2022–2024 роках свідчить про глибоку структурну кризу, яка проявилася не лише у скороченні обсягів експорту, а й у зміні його товарної та географічної структури. З одного боку, аграрна продукція зберегла статус ключової експортної позиції, проте її реалізація стала значно дорожчою через зростання транспортних витрат і ризиків. З іншого боку, металургійний експорт зазнав суттєвого спаду внаслідок втрати частини виробничих потужностей, руйнування логістичних маршрутів та зниження світового попиту. У результаті зовнішня торгівля України набула більш вузької спеціалізації, що посилило її вразливість до зовнішніх шоків.

Важливою особливістю зовнішньої торгівлі України в умовах війни стала трансформація товарної структури експорту. Внаслідок втрати значної частини промислових потужностей, особливо в металургії та машинобудуванні, ключову роль у формуванні експортних надходжень почала відігравати продукція агропромислового комплексу (дивись табл. 2).

Таблиця 2 - Товарна структура експорту України в умовах війни, %

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення 2024/ 2021 рр., +/-
Продукція АПК	41,0	53,2	61,0	58,5	+17,5
Металургія	23,5	13,1	9,8	10,5	-13,0
Машинобудування	11,2	7,4	6,4	6,8	-4,4
Інші товари	24,3	26,3	22,8	24,2	-0,1
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	-

Джерело: сформовано автором за даними Держстату України та НБУ [7]

Отримані дані таблиці 2 яскраво демонструють суттєве посилення аграрної орієнтації експорту України в умовах повномасштабної війни. Частка продукції АПК у 2024 році зросла на 17,5 в.п. порівняно з 2021 роком, що зумовлено відносною стійкістю аграрного сектору та збереженням зовнішнього попиту на продовольство. Це дозволило частково компенсувати втрати валютних надходжень, з іншого — поглибило сировинний характер зовнішньої торгівлі та знизило потенціал для формування високої доданої вартості [9]. Водночас різке скорочення частки металургії та машинобудування пояснюється руйнуванням виробничих потужностей, логістичними обмеженнями та втратою традиційних ринків збуту.

Суттєвих трансформацій зазнала й географічна структура зовнішньої торгівлі Україна. Якщо до повномасштабної війни торговельні зв'язки країни були відносно диверсифікованими та охоплювали як держави Європи, так і ринки Азії, Близького Сходу та Африки, то в умовах воєнного часу відбулося різке зміщення акцентів у бік європейського напрямку. Європейський Союз став беззаперечно домінуючим торговельним партнером України як за обсягами експорту, так і за імпорними поставками. Така переорієнтація була зумовлена не лише політичним зближенням і наданням Україні статусу кандидата на членство, а й практичною необхідністю адаптації логістичних маршрутів до нових безпекових реалій.

Блокування морських портів і руйнування традиційних експортних каналів змусили Україну активніше використовувати сухопутні транспортні коридори через західний кордон. Саме країни ЄС стали головними транзитними та торговельними «вікнами» для українських товарів. Розвиток залізничного, автомобільного та річкового сполучення, розширення пропускної спроможності прикордонної інфраструктури, а також спрощення митних процедур дозволили частково компенсувати втрати, спричинені морською блокадою. Водночас така логістична переорієнтація потребувала значних організаційних і фінансових ресурсів, що вплинуло на собівартість експорту та його конкурентоспроможність.

Важливим чинником посилення ролі ЄС стали автономні торговельні заходи підтримки української економіки. Тимчасове скасування мит, тарифних обмежень і квот на українську продукцію створило сприятливі умови для збереження експортних потоків, насамперед аграрної продукції. Це дало змогу забезпечити надходження валютної виручки, підтримати аграрний сектор і стабілізувати макроекономічну ситуацію в умовах війни. Проте водночас збільшення обсягів українського експорту до окремих держав-членів ЄС, зокрема сусідніх країн, призвело до зростання конкуренції на їхніх внутрішніх ринках. У результаті виникли торговельні суперечки, пов'язані з імпортом зерна та іншої сільськогосподарської продукції, що актуалізувало питання балансу інтересів між підтримкою України та захистом національних виробників у країнах ЄС.

Таким чином, інтеграція в європейський ринок у воєнний період має подвійний характер. З одного боку, вона забезпечує Україні економічну стійкість, доступ до великого платоспроможного ринку, фінансову та інституційну підтримку, а також прискорює адаптацію до європейських стандартів і норм. З іншого — виявляє структурні диспропорції української економіки, залежність від експорту сировини та чутливість до регуляторних змін у межах єдиного ринку ЄС. Це свідчить про необхідність системного врегулювання торговельних відносин, удосконалення механізмів координації, розвитку переробної промисловості та поступового переходу до більш диверсифікованої й технологічно орієнтованої моделі експорту.

Дані таблиці 3 свідчать про суттєву зміну географічної структури експорту України в умовах повномасштабної війни. Частка країн Європейського Союзу зросла з 39,1 % у 2021 році до 65,0 % у 2024 році, що зумовлено запровадженням

автономних торговельних заходів ЄС, спрощенням митних процедур та переорієнтацією логістичних маршрутів. Натомість частка азійських і африканських ринків скоротилася через порушення морської логістики та зростання транспортних витрат.

Таблиця 3 - Географічна структура експорту України, %

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Відхилення 2024/ 2021 рр., +/-
ЄС	39,1	55,8	63,5	65,0	+25,9
Азія	32,4	23,6	18,6	17,1	-15,3
Африка	12,3	10,1	9,2	8,6	-3,7
Інші країни	16,2	10,5	8,7	9,3	-6,9
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	-

Джерело: складено за даними Європейської комісії та Держстату України [7]

Отже, посилення ролі Європейського Союзу як ключового торговельного партнера України є закономірним наслідком як вимушеної логістичної переорієнтації, так і дії автономних торговельних заходів ЄС щодо підтримки української економіки в умовах війни [7]. У довгостроковій перспективі цей процес може стати основою глибшої економічної інтеграції, однак потребує узгодженої політики, модернізації виробничої структури та підвищення конкурентоспроможності українських товарів на європейському ринку.

Торговельний дефіцит України у період повномасштабної війни набув системного характеру та став одним із ключових викликів макроекономічної стабільності. У короткостроковій перспективі торговельний дефіцит значною мірою покривається за рахунок міжнародної фінансової допомоги, кредитних ресурсів і грантової підтримки з боку міжнародних партнерів. Такі надходження дозволяють підтримувати платіжний баланс, стабілізувати валютний ринок, фінансувати бюджетні витрати та забезпечувати критичний імпорт. Водночас ця модель фінансової стабілізації має вимушений характер і створює додаткові ризики у довгостроковому вимірі.

Передусім, зростає залежність економіки від зовнішніх джерел фінансування, що обмежує автономність економічної політики та підвищує вразливість до змін у міжнародному середовищі. Значна частка допомоги надається у формі кредитів, що формує боргове навантаження та потребує майбутнього обслуговування й погашення. За умов повільного відновлення експорту це може створювати додатковий тиск на державні фінанси та валютні резерви. Крім того, орієнтація на зовнішню підтримку потенційно знижує стимули до прискорених структурних реформ і активного розвитку внутрішнього виробничого потенціалу.

Залежність від міжнародної допомоги також опосередковано впливає на можливості самостійного відновлення експортного потенціалу. Обмежені інвестиційні ресурси, високі ризики для бізнесу, проблеми з доступом до кредитування та страхування експортних операцій стримують розвиток нових

виробництв і модернізацію існуючих. У таких умовах відновлення довоєнної структури експорту без якісних змін може лише відтворити старі диспропорції, не забезпечивши довгострокового зростання.

Отже, торговельний дефіцит у воєнний період є не лише наслідком об'єктивних обставин, а й індикатором структурних проблем економіки. Його подолання в довгостроковій перспективі можливе лише за умови глибокої модернізації виробничої структури, диверсифікації експорту та формування конкурентоспроможної моделі розвитку, здатної забезпечити економічну самодостатність і стійкість у післявоєнний період.

В умовах повномасштабної війни діяльність підприємств у Україна набула чітко виражених рис кризового управління, що передбачає постійну адаптацію до нестабільного та високоризикового середовища. Основною особливістю такого управління є швидкість прийняття рішень, гнучкість організаційної структури та здатність оперативно перерозподіляти ресурси. Підприємства змушені одночасно реагувати на безпекові загрози, перебої з енергопостачанням, логістичні обмеження, кадрові втрати та зміну платоспроможного попиту. У цих умовах стратегічне планування часто трансформується у короткострокове сценарне прогнозування з акцентом на виживання та збереження ключових бізнес-процесів.

Особливо складною є ситуація для малого та середнього бізнесу, який має обмежений доступ до фінансових ресурсів і не володіє достатнім запасом ліквідності для покриття зрослих витрат. Для таких підприємств навіть незначні перебої у логістиці чи коливання валютного курсу можуть стати критичними. У результаті частина суб'єктів МСП вимушено скорочує або припиняє зовнішньоекономічну діяльність, тоді як великі компанії, що мають розгалужені партнерські мережі та більші можливості для диверсифікації ризиків, посилюють свої позиції на зовнішніх ринках. Це спричиняє концентрацію зовнішньоторговельної активності в руках крупного бізнесу та поглиблює структурні дисбаланси в економіці, що вимагає цілеспрямованої державної політики підтримки експортоорієнтованого малого й середнього підприємництва.

Крім того характерною рисою діяльності українських компаній є поєднання економічних та соціальних функцій. Бізнес не лише підтримує виробництво й зайнятість, а й активно залучається до волонтерських ініціатив, релокації працівників, підтримки територіальних громад і Збройних сил. Водночас підприємства впроваджують антикризові механізми: диверсифікують постачальників, створюють резервні запаси сировини, переходять на альтернативні джерела енергії, цифровізують управлінські процеси. Така багатовекторність діяльності свідчить про формування нової моделі підприємницької поведінки, де стійкість, адаптивність і соціальна відповідальність стають ключовими конкурентними перевагами в умовах воєнної економіки.

Окремої уваги заслуговує вплив повномасштабної війни на інституційне середовище зовнішньої торгівлі Україна, яке зазнало суттєвих трансформацій під впливом безпекових, економічних та політичних чинників. Воєнний стан

об'єктивно зумовив необхідність оперативного перегляду регуляторної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Держава була змушена запроваджувати тимчасові обмеження на експорт окремих стратегічно важливих товарів, зокрема продовольства та енергоресурсів, щоб гарантувати внутрішню стабільність і продовольчу безпеку. Паралельно впроваджувалися спрощені митні процедури, дерегуляційні заходи, податкові пільги та спеціальні режими підтримки бізнесу, спрямовані на збереження експортного потенціалу та валютних надходжень.

Водночас часті зміни нормативно-правової бази, коригування переліків товарів із обмеженнями, оновлення валютного регулювання та митних процедур формують середовище підвищеної регуляторної невизначеності. Для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності це означає додаткові транзакційні витрати, складність довгострокового планування та зростання ризиків невиконання контрактних зобов'язань. Міжнародні партнери, інвестори й фінансові установи особливо чутливо реагують на нестабільність правил гри, оскільки передбачуваність регуляторного поля є ключовою умовою довіри та розширення співпраці. У таких умовах навіть обґрунтовані з точки зору безпеки обмеження можуть мати побічний ефект у вигляді зниження інвестиційної привабливості та уповільнення експортної активності.

Саме тому стратегічним завданням державної політики є забезпечення балансу між вимогами економічної безпеки та принципами відкритості й прогнозованості. Навіть в умовах воєнного стану важливо формувати чіткі, прозорі та комуніковані правила регулювання зовнішньої торгівлі, мінімізувати практику непередбачуваних рішень і забезпечувати інституційну сталість ключових процедур. Посилення цифровізації митного адміністрування, гармонізація стандартів із європейськими нормами, впровадження ризик-орієнтованого контролю та систематичний діалог із бізнесом можуть стати інструментами підвищення довіри до інституційного середовища. У довгостроковій перспективі саме якість інституцій визначатиме здатність України інтегруватися у глобальні ринки та відновити конкурентоспроможність своєї зовнішньої торгівлі.

Таким чином, функціонування зовнішньої торгівлі України в умовах повномасштабної війни характеризується глибокими кількісними та якісними трансформаціями. Скорочення експорту, зростання імпорту, посилення торговельного дефіциту, зміна географічної орієнтації та ускладнення логістики формують нову реальність для українських підприємств. Водночас ці процеси створюють передумови для перегляду стратегічних підходів до зовнішньоекономічної діяльності. Ефективна адаптація до воєнних викликів та використання можливостей міжнародної інтеграції можуть стати основою для формування більш стійкої та конкурентоспроможної моделі зовнішньої торгівлі України у довгостроковій перспективі.

Перспективи відновлення зовнішньої торгівлі України після війни будуть визначатися не лише масштабами фізичної відбудови, а й якістю структурних змін, що вже відбулися під час воєнного періоду. Війна, попри значні втрати, прискорила переорієнтацію торговельних потоків, поглибила співпрацю з

Європейський Союз, стимулювала цифровізацію процедур та змусила бізнес підвищити гнучкість і адаптивність. Це створює підґрунтя для формування більш диверсифікованої та інтегрованої у європейський простір моделі зовнішньої торгівлі. Якщо ці зміни будуть інституційно закріплені, післявоєнне відновлення може стати не поверненням до довоєнної структури, а переходом до якісно нової моделі розвитку.

Водночас існують серйозні ризики, пов'язані з інфраструктурними втратами, торговельним дефіцитом і залежністю від зовнішньої фінансової допомоги. Без активної промислової політики та стимулювання виробництва продукції з високою доданою вартістю Україна може зберегти сировинну спрямованість експорту. Тому, на мою думку, ключовим завданням є поєднання інтеграції до європейських ринків із розвитком власної переробної бази, підтримкою малого та середнього бізнесу та формуванням прогнозованого інституційного середовища. За таких умов зовнішня торгівля може стати не лише інструментом відновлення, а й драйвером довгострокової конкурентоспроможності економіки.

Висновки. Аналіз стану зовнішньої торгівлі України до та під час повномасштабної війни дозволяє зробити низку важливих висновків. До початку воєнних дій економіка країни функціонувала як відкрита, із високим рівнем інтеграції у світові ринки, при цьому експортна діяльність мала виражено сировинну орієнтацію — провідні позиції займали продукція аграрного сектору та металургії. Висока частка експорту у ВВП забезпечувала валютні надходження, проте формувала значну вразливість до коливань світових цін та зовнішньоекономічних ризиків.

Повномасштабна війна спричинила різке скорочення обсягів експорту, зростання імпорту критично важливих товарів та формування значного торговельного дефіциту. Блокування морських портів, руйнування виробничих потужностей та перебої в логістиці змусили підприємства оперативно переорієнтовувати маршрути, диверсифікувати ринки збуту та адаптувати управлінські процеси до умов кризового середовища. Особливо складною ситуація була для малого та середнього бізнесу, що призвело до концентрації зовнішньоторговельної активності в руках великих компаній.

Важливою особливістю воєнного періоду стало посилення ролі Європейського Союзу як ключового торговельного партнера, що відбулося завдяки політичній підтримці, автономним торговельним заходам та логістичній переорієнтації. Водночас, часті зміни нормативно-правового середовища створюють додаткові ризики для бізнесу та міжнародних партнерів, що підкреслює необхідність формування прозорості, прогнозованої та інституційно стабільної політики зовнішньоекономічної діяльності.

Перспективи відновлення зовнішньої торгівлі України після війни визначатимуться не лише фізичною відбудовою інфраструктури, а й глибиною структурних змін, що відбулися під час воєнного періоду. Ключовими завданнями залишаються диверсифікація товарної структури експорту, розвиток виробництв із високою доданою вартістю, підтримка малого та середнього бізнесу, інтеграція до європейських ринків та підвищення

інституційної стабільності. За умови послідовної реалізації цих заходів зовнішня торгівля України може стати не лише інструментом відновлення економіки, а й драйвером її довгострокової конкурентоспроможності на міжнародній арені.

Література:

1. Sławomir Matuszak. A year of war in Ukraine's foreign trade. *Center for eastern studies*. 2023. № 487. Р. 1-8. URL: <https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/OSW%20Commentary%20487.pdf> (дата звернення: 15.11.2025).
2. Зовнішня торгівля України товарами за I квартал 2025 року : веб-сайт. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-za-i-kvartal-2025-roku-ekspres-vypusk> (дата звернення: 05.12.2025).
3. Фінансовий клуб : веб-сайт. URL: <https://finclub.net/news/tovaroobig-ukrajini-u-pershomu-kvartali-sklav-usd28-4-mlrd> (дата звернення: 15.12.2025).
4. Pavel Polityuk. Russian attacks on Ukrainian ports cause drop in food exports. *Reuters*. 2025. URL: <https://www.reuters.com/business/russian-attacks-ukrainian-ports-cause-drop-food-exports-2025-12-24> (дата звернення: 11.01.2026).
5. Foreign trade of Ukraine. *Tadviser: Government. Business. IT*. 2026. URL: [https://tadviser.com/index.php/Article:Foreign trade of Ukraine?](https://tadviser.com/index.php/Article:Foreign%20trade%20of%20Ukraine?) (дата звернення: 23.01.2026).
6. Ukraine's trade deficit doubles to \$42bn putting new pressure on an already strained economy : веб-сайт. URL: [https://tadviser.com/index.php/Article:Foreign trade of Ukraine](https://tadviser.com/index.php/Article:Foreign%20trade%20of%20Ukraine) (дата звернення: 25.01.2026).
7. Державна служба статистики України. URL: <https://www.stat.gov.ua/> (Дата звернення: 14.11.2025).
8. Зовнішня торгівля України товарами: підсумки 2024 року. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2024-roku> (Дата звернення: 20.10.2025).
9. Савченко М. В., Кузьменко Є. Г., Чопляк М. П. Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України сировинними товарами та її наслідки для економіки країни та світу. *Бізнесінформ*. 2023. №5. С. 33-40. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-5-33-40>
10. І. Ус, Н. Гавриленко. Вплив війни на зовнішню торгівлю України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/us-gavrilenko-tablici_merged_0.pdf (Дата звернення: 10.02.2026).
11. Чеботарьов Є. В., Чеботарьова Н. М. Зовнішня торгівля України в умовах війни: стан й основи прогнозування на повоєнну перспективу. *Вісник економічної науки України*. 2025. № 1 (48). С. 240-248. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1\(48\).240-248](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1(48).240-248)
12. Дашутіна Л.О. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств в умовах воєнного стану. *Управління розвитком соціально-економічних систем*: Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (присвячена пам'яті професора Григорія Євтієвича Мазнева). (м. Харків, 06-07 березня 2025 року). Харків: ДБТУ. Ч.1.2025. С. 353-356.

References:

1. Sławomir Matuszak (2023). A year of war in Ukraine's foreign trade. *Center for eastern studies*. № 487. Р. 1-8. URL: <https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/OSW%20Commentary%20487.pdf> [in English] (data zvernennya: 15.11.2025).
2. Zovnishnya torhivlya Ukrayiny tovaramy za I kvartal 2025 roku : web-sayt [Ukraine's foreign trade in goods for the first quarter of 2025]. URL:

<https://stat.gov.ua/uk/publications/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-za-i-kvartal-2025-roku-ekspres-vypusk> [in Ukrainian] (data zvernennya: 05.12.2025).

3. Finansovyy klub : web-sayt [Financial Club]. URL: <https://finclub.net/news/tovaroobig-ukrajini-u-pershomu-kvartali-sklav-usd28-4-mlrd> [in Ukrainian] (data zvernennya: 15.12.2025).

4. Pavel Polityuk (2025). Russian attacks on Ukrainian ports cause drop in food exports. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/business/russian-attacks-ukrainian-ports-cause-drop-food-exports-2025-12-24> [in English] (data zvernennya: 11.01.2026).

5. Foreign trade of Ukraine (2026). *Tadviser: Government. Business. IT*. URL: [https://tadviser.com/index.php/Article:Foreign trade of Ukraine?](https://tadviser.com/index.php/Article:Foreign%20trade%20of%20Ukraine?) [in English] (data zvernennya: 23.01.2026).

6. Ukraine's trade deficit doubles to \$42bn putting new pressure on an already strained economy : web-sayt. URL: [https://tadviser.com/index.php/Article:Foreign trade of Ukraine](https://tadviser.com/index.php/Article:Foreign%20trade%20of%20Ukraine) [in English] (data zvernennya: 25.01.2026).

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny : web-sayt [State Statistics Service of Ukraine]. URL: <https://www.stat.gov.ua/> [in Ukrainian] (data zvernennya: 14.11.2025).

8. Zovnishnya torhivlya Ukrayiny tovaramy: pidsumky 2024 roku [Ukraine's foreign trade in goods: results for 2024] : web-sayt Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-pidsumky-2024-roku> [in Ukrainian] (data zvernennya: 20.10.2025).

9. Savchenko M.V., Kuz'menko Y.H., Choplyak M.P. (2023). Tendentsiyi rozvytku zovnishn'oyi torhivli Ukrayiny syrovynnymy tovaramy ta yiyi naslidky dlya ekonomiky krayiny ta svitu [Trends in the development of Ukraine's foreign trade in raw materials and its consequences for the economy of the country and the world]. *Biznesinform*. №5. P. 33-40. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-5-33-40> [in Ukrainian].

10. I. Us, N. Havrylenko. Vplyv viyny na zovnishnyu torhivlyu Ukrayiny. Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen' [The impact of war on Ukraine's foreign trade. National Institute for Strategic Studies]. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/us-gavrilenko-tablici_merged_0.pdf [in Ukrainian] (data zvernennya: 10.02.2026).

11. Chebotar'ov Y.V., Chebotar'ova N.M. (2025). Zovnishnya torhivlya Ukrayiny v umovakh viyny: stan y osnovy prohnouzuvannya na povoyennu perspektyvu. [Foreign Trade of Ukraine in Wartime Conditions: the Status and Basis for Forecasting for a Post-War Perspective]. *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny*. № 1 (48). P. 240-248. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1\(48\).240-248](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1(48).240-248) [in Ukrainian].

12. Dashutina L.O. (2025). Tendentsiyi rozvytku zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti vitchyznyanykh pidpryyemstv v umovakh voyennoho stanu. [Trends in the development of foreign economic activity of domestic enterprises in martial law]. *Upravlinnya rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh system: Materialy IX Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (prysvyachena pam'yati profesora Hryhoriya Yevtiyovycha Maznyeva)*. (m. Kharkiv, 06-07 bereznia 2025 roku). Kharkiv: DBTU. CH.1.2025. S. 353-356 [in Ukrainian].